

IJTIMOY TARMOQLARDAGI SHAXSIY-NOMULKIY HUQUQLARNI HIMOYA QILISH MASLALALARI

Dexkonova Dildora Otajon qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti Magistratura bosqichi talabasi

E-mail: dildora180495@mail.ru

+998990101616

Annotatsiya

Mazkur maqolada bugungi kundagi aktual muammolardan biri bo'lgan shaxslarning ijtimoiy tarmoqlardagi sha'ni va qadr-qimmati, shaxsiy hayotining daxlsizligi, xususiy va oilaviy siri, nomga bo'lgan, tasvirga bo'lgan huquqi hamda mualliflik huquqi kabilarni himoya qilish, shu bilan birgalikda shaxsga doir ma'lumotlarning himoyasi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Shaxsiy nomulkiy huquqlar, ijtimoiy tarmoq, shaxsga doir ma'lumotlar himoyasi, qonunchilik, muammolar.

Аннотация

В данной статье речь будет идти об одной из актуальных на сегодняшний день проблем которой является защита чести и достоинства личности в социальных сетях, неприкосновенности их личной жизни, частной и семейной тайны, право на имя, изображение, авторских прав, а также защита персональных данных.

Ключевые слова: Право собственности, социальная сеть, защита персональных данных, законодательство.

Abstract

In this article, we will talk about one of the current problems of which is the protection of the honor and dignity of the individual in social networks, the inviolability of their personal lives, private and family secrets, the right to a name, image, copyright, as well as the protection of personal data.

Key words: Property right, social network, personal data protection, legislation, problems.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilish murakkab va ko'p qirrali ish bo'lib, u turli o'ziga xos xususiyatlar va mulohazalarni o'z ichiga oladi. Shaxslarga xos bo'lgan va ularning qadr-qimmatidan kelib chiqqan bu huquqlar keng doiradagi asosiy huquq va erkinliklarni o'z ichiga oladi. Ushbu huquqlarni tushunish va himoya qilish ularning o'ziga xos xususiyatini, o'zaro bog'liqligini, madaniy kontekstni, shaxsiy va jamoaviy manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni hisobga olgan holda nozik yondashuvni talab qiladi. Shaxsiy nomulkiy huquqlarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri ularning o'ziga xosligi va ajralmasligidir. Bu huquqlar har bir insonga shunchaki insoniyligi tufayli xosdir. Ular ko'pincha universal va ajralmas deb hisoblanadi, ya'ni ularni olib qo'yish yoki ixtiyoriy ravishda taslim bo'lish mumkin emas. Ushbu huquqlarni tan olish va himoya qilish inson qadr-qimmatini himoya qilish va shaxslar farovonligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan asosiy tushunchaga asoslanadi.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishda ushbu huquqlarni himoya qilish va qo'llab-quvvatlashning bir qancha usullaridan foydalanish mumkin. Mana bir nechta umumiy yondashuvlar:

- ✓ Qonuniy himoya (shaxsiy nomulkiy huquqlarni belgilash va himoya qilish uchun qabul qilingan qonunlar va qoidalar);
- ✓ Huquqiy himoya vositalari (sudga da'vo bilan murojaat qilish, ehtiyot choralarini talab qilish yoki jiddiy huquqbuzarlik holatlarida jinoiy javobgarlikka tortish);
- ✓ Ogohlik va tarbiya;
- ✓ Maxfiylik himoyasi (ma'lumotlarni himoya qilish to'g'risidagi qonunlar, xavfsiz ma'lumotlarni qayta ishlash amaliyoti va rozilik asosida ma'lumotlarni yig'ish va ulardan foydalanish);
- ✓ Reputatsiyani boshqarish;
- ✓ Axloqiy me'yorlar va kasbiy standartlar (jurnalistlarning to'g'ri axborot berishi, advokatlik siri);
- ✓ Inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar (Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va mintaqaviy inson huquqlari konventsiyalar);
- ✓ Kiberxavfsizlik (shifrlash, xavfsiz aloqa platformalari va ma'lumotlarni himoya qilish);
- ✓ Jamoatchilik bilan muloqot (huquqiy targ'ibotlari).

Shuni ta'kidlash kerakki, shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishning o'ziga xos usullari madaniy, huquqiy va ijtimoiy kontekstlarga bog'liq bo'lishi mumkin. Samarali himoya ko'pincha qonuniy choralar, jamoatchilikni xabardor qilish, axloqiy amaliyotlar va ushbu huquqlarni individual va jamoaviy harakatlarda himoya qilish majburiyatini talab qiladi.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishda qonunchilik asoslari va himoya vositalari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Milliy konstitutsiyalar, qonunlar va inson huquqlari bo'yicha xalqaro hujjatlar ushbu huquqlarni tan olish, amalga oshirish va rag'batlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Odil sudlovdan foydalanish, shikoyat qilish mexanizmlari va huquqbuzarliklarni bartaraf etish kabi samarali huquqiy himoya vositalari javobgarlikni ta'minlash va shaxsiy nomulkiy huquqlarning buzilishini bartaraf etish uchun muhim ahamiyatga ega. Vakolatli shaxs qonun bilan belgilangan doirada o'z xohishiga ko'ra shaxsiy imtiyozlardan foydalanadi. Doirasi oldindan belgilanmagan majburiy shaxslar tegishli shaxsiy nomulkiy huquqni buzishdan (masalan, fuqaroning shaxsiy hayotiga tajovuz qilishdan) saqlanishlari kerak.

“Shaxsiy nomulkiy munosabatlar”, “Shaxsiy huquqlar” iboralari huquqiy mazmunga ega bo'lib, turli qonunlar va boshqa normativ hujjatlarda mustahkamlab qo'yilgan. Masalan, Konstitutsiyaning VII bobida, Fuqarolik kodeksining 99, 100 hamda 1179-moddalarida shaxsiy huquqlar haqida qoidalar mavjud. Boshqa qonunlarda (masalan, Jinoyat kodeksi, Oila kodeksi va h.k.) ham shaxsiy huquqlarni himoya qilish, ulardan foydalanish masalalari o'z aksini topgan.¹ Shuningdek, Shaxsiy nomulkiy huquqning turli sohalarida, masalan, advokatura, bank faoliyati, notariat, tibbiyot, o'qitish, aloqa, pochta xizmati, reklama va boshqa sohalarida ma'lumot olish va ma'lumotlarni amalga oshirish bo'yicha bir qator normativ hujjatlar mavjud. Shuningdek, moddiy huquq normalari (masalan, Fuqarolik Kodeksi, Jinoyat Kodeksi) va protsessual huquq normalari (masalan, Fuqarolik Protsessual Kodeksi, Jinoyat Protsessual Kodeksi) ham bu turlarda belgilangan vazifalarni bajarishda ishlatiladi. Ilmiy adabiyotlarda nomoddiy ne'matlarning va nomulkiy huquqlarning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi fikrlarda umumiylik ko'proq ekanini ta'kidlash lozim.

Ularda shaxsiy nomulkiy ne'matlarning quyidagi xususiyatlari ko'rsatib o'tiladi:

- ular fuqarolarning turli ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'ladi;

¹ Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism. I.B.Zokirov; Mas'ul muharrir: H.Rahmonqulov; Qayta ishlangan va to'ldirilgan beshinchi nashr. –T.: TDYUI nashriyoti, 2009. 288-bet.

- ular bevosita pulda baholanishi mumkin emas;
- ular shaxsdan ajralmaydi (bunday ne'matlarni sotish, hadya qilish, meros qilib qoldirish va boshqacha tarzda shaxsdan ajratish mumkin emas);
- ular umumiy qoidaga ko'ra, fuqaroning tug'ilishi bilan boshlanib, o'limi bilan tugaydi².

Ma'lumki, shaxsiy nomulkiy huquqlar (shaxsning hayoti va sog'lig'i, sha'ni va qadr-qimmatini, shaxsiy daxlsizligi, ishchanlik obro'si, shaxsiy hayotining daxlsizligi, xususiy va oilaviy siri, nomga bo'lgan huquqi, tasvirga bo'lgan huquqi, mualliflik huquqi va boshqalar) shaxs tug'ilganidan to vafotiga undan ajralmas huquq sanaladi va ular har doim shaxsning hayoti va sog'lig'i uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Fuqaroga tegishli bo'lgan boshqa nomoddiy ne'matlar tortib olinmaydi va o'zga usul bilan boshqa shaxsga berilmaydi. Agar fuqaro vafot etgan bo'lsa ham uning shaxsiy huquqlarini hech kim buzishga haqli emas³. Shu sababli unga tegishli bo'lgan shaxsiy nomulkiy huquqlar va boshqa nomoddiy ne'matlar qonunda nazarda tutilgan hollarda va tartibda manfaatdor shaxslar, shu jumladan huquq egasining vorislari tomonidan amalga oshirilishi va himoya etilishi mumkin.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni amalga oshirish chegaralari qonun bilan belgilanadi. Qonun vakolatli shaxsning mumkin bo'lgan xatti-harakatlari doirasini tartibga soladigan hollarda, ular ba'zi hollarda axloqiy me'yorlar bilan ham belgilanadi. Masalan, fuqaroning shaxsiy qiyofasining daxlsizligi uchinchi shaxslar tomonidan har qanday aralashuvlardan himoya qilinadi, agar uning tashqi qiyofasi Qonunchilik talablarini buzsa yoki jamiyatda amaldagi axloqiy me'yorlarga zid bo'lsa.

Bir qator shaxsiy nomulkiy huquqlar qat'iy shaxsiydir va shuning uchun vakil orqali amalga oshirilmaydi. Bunday huquqlar fuqaroning o'limi bilan tugaydi va meros qilib olinmaydi.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarning buzilishidan kelib chiqadigan talablar, qonunda nazarda tutilgan hollar bundan mustasno, da'vo muddatiga taalluqli emas (Fuqarolik kodeksining 163-moddasi). Shaxsiy nomulkiy huquqlar, fuqarolik huquqi normalari bilan tartibga solinadigan boshqa mutlaq huquq kabi, ularning buzilishidan qat'i nazar mavjud. Agar ushbu huquqlar buzilgan bo'lsa, vakolatli shaxs va huquqbuzar o'rtasida himoya xarakteridagi nisbiy huquqiy munosabatlar yuzaga keladi. Ularni keltirib chiqaradigan huquqiy fakt-bu huquqbuzarlik.

Ko'rib chiqilayotgan huquqlar shaxsiy nomulkiy tovarlarga nisbatan yuzaga kelganligi sababli, ular asosan jabrlanuvchining buzilgan mulkiy sohasini tiklashga qaratilgan bo'lmagan usullar bilan himoya qilinadi. Fuqarolik kodeksining 11-moddasi quyidagicha:

Fuqarolik huquqlari quyidagi yo'llar bilan himoya qilinadi:

- huquqni tan olish (masalan, mualliflik huquqi);
- huquq buzilishidan oldingi holatni tiklash va huquqni buzadigan yoki uning buzilishi xavfini tug'diradigan harakatlarning oldini olish (masalan, sha'n va qadr-qimmatni yerga uruvchi ma'lumotlar haqida raddiya axborot chiqarish);
- bitimni haqiqiy emas deb topish va uning haqiqiy emasligi oqibatlarini qo'llash;
- davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining hujjatini haqiqiy emas deb topish;
- shaxsning o'z huquqini o'zi himoya qilishi;
- burchni aslicha (natura) bajarishga majbur qilish;

² Ярошенко Н.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. –М.: Юр лит., 1990. -11 б.

³ Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism. I.B.Zokirov; Mas'ul muharrir: H.Rahmonqulov: Qayta ishlangan va to'ldirilgan beshinchi nashr. –T.: TDYUI nashriyoti, 2009. 360-bet.

- zararni to'lash;
- neustoyka undirish;
- ma'naviy ziyonni qoplash;
- huquqiy munosabatni bekor qilish yoki o'zgartirish;
- davlat organining yoki fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organining qonunga zid hujjatini sudning qo'llamasligi;
- Fuqarolik huquqlari qonunda nazarda tutilgan boshqacha usullar bilan ham himoya qilinishi mumkin⁴.

Shaxsiy nomulkiy huquqlar subyekti ularni qonun bilan belgilangan doirada o'z xohishiga ko'ra amalga oshiradi va boshqa barcha shaxslar ushbu huquqlarni buzishdan cheklanishlari kerak. Shaxsiy nomulkiy huquqlari begonalashtirilishi, meros bo'yicha boshqa shaxslarga o'tishi yoki boshqa yo'l bilan o'tishi mumkin.

Fuqaro (va ishbilarmonlik obro'siga nisbatan yuridik shaxs) sud tomonidan uning sha'ni, qadr-qimmatini yoki ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlarni rad etishni talab qilishga haqlidir, agar bunday ma'lumotlarni tarqatgan kishi ularning haqiqat ekanligini isbotlay olmasa (O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 100-moddasi). O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 100-moddasida sharaf, qadr-qimmat va ishbilarmonlik obro'sini himoya qilishning quyidagi choralari keltirib o'tilgan:

- 1) sha'ni, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlarni ular tarqatilgan ommaviy axborot vositalarida rad etish;
- 2) ko'rsatilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan tashkilotdan chiqadigan hujjatni almashtirish yoki bekor qilish;
- 3) tegishli ma'lumotlarni olib tashlash, shuningdek ushbu ma'lumotlarni o'z ichiga olgan moddiy ommaviy axborot vositalarining nusxalarini fuqarolik muomalasiga kiritish uchun ishlab chiqarilgan kompensatsiyasiz olib qo'yish va yo'q qilish orqali ushbu ma'lumotlarni yanada tarqatishni taqiqlash yoki taqiqlash;
- 4) tegishli ma'lumotlarni o'chirish, shuningdek ushbu ma'lumotlarni rad etishni Internet foydalanuvchilariga etkazishni ta'minlaydigan tarzda rad etish;
- 5) sud tomonidan har bir alohida holatda belgilanadigan bunday ma'lumotlarni rad etishning boshqa tartibi (masalan, ommaviy kechirim so'rash);
- 6) shon-sharaf, qadr-qimmat va ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlarning tarqalishi natijasida etkazilgan zararni qoplash va ma'naviy zararni qoplash⁵.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni fuqarolik-huquqiy himoya qilish barcha fuqarolik subyektiv huquqlari uchun umumiy bo'lgan usullar bilan ham, nomoddiy tovarlar mavjudligidan kelib chiqadigan maxsus usullar bilan ham amalga oshiriladi.

Nomoddiy tovarlar sifatida sha'ni, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'sini sud tomonidan himoya qilishning asosiy printsiplari shundan iboratki, agar fuqaro bunday ma'lumotlarni tarqatgan kishi ularning haqiqat ekanligini isbotlamasa, uning sha'ni, qadr-qimmatini yoki ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlarni rad etishni talab qilishga haqlidir⁶.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 11-moddasi.

⁵ O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 100-moddasi. <https://lex.uz/docs/-111189>.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 19.12.1992-yildagi "Sud amaliyotida fuqaro va tashkilotlarning sha'ni, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'sini himoya qilish haqidagi qonunlarni qo'llash to'g'risida"gi 5-sonli Qarori.

Huquqiy adabiyotlarda ushbu nomoddiy tovarlar quyidagicha aniqlanadi:

Sharaf – bu fuqaroning shaxsiy fazilatlarini va uning qobiliyatlarini ijtimoiy, tashqi baholash ("atrofdagi odamlar qanday odam deb o'ylashadi").

Qadr-qimmat – fuqaroning o'zining shaxsiy fazilatlarini va qobiliyatlarini baholashi ("u o'zini qanday odam deb biladi").

Obro' - e'tibor – bu fuqaro, yuridik shaxsning afzalliklari va kamchiliklari to'g'risida allaqachon o'rnatilgan ijtimoiy baho⁷.

Fuqaroning sha'ni, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlarni sudda rad etishni talab qilish qobiliyatining asoslari quyidagi huquqiy dalillardir:

a) ma'lumotlar tarqatilishi kerak, ya'ni umumiy qoida bo'yicha noma'lum shaxslar doirasiga etkazilishi kerak (masalan, ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish, internetda joylashtirish);

b) ma'lumotlar haqiqatga to'g'ri kelmaydi (bu ma'lumotlarning aniq, faktik yolg'onligini anglatadi);

v) ma'lumotlar kamsituvchi (fuqaroning sha'ni va qadr-qimmatini yoki yuridik shaxsning ishbilarmonlik obro'sini pasaytiradi).

Sudda sharaf, qadr - qimmat va ishbilarmonlik obro'sini himoya qilish fuqarolik huquqining himoya funksiyasining yorqin namunasi.

Fuqarolik huquqining universalligi sharaf, qadr-qimmat va ishbilarmonlik obro'sini fuqarolik-huquqiy himoya qilish misolida aniq ko'rinadi. Va nafaqat universallik, balki nizoli vaziyatni hal qilish usulining o'ziga xos xususiyatlarining namoyon bo'lishi: asosan tartibga soluvchi, tanlash erkinligi va mustaqillikka asoslangan tartibga solish bu holda juda qattiq himoya, himoya mexanizmiga almashtiriladi. Sha'ni, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'sini himoya qilish usulining o'ziga xosligi fuqarolik qonunchiligida xususiy va jamoat lahzalari kombinatsiyasining egiluvchanligi va ma'lum darajada muvozanatini ta'kidlaydi. Bu ajralmas imtiyozlarning ikki guruhi haqida: (a) fuqaroning o'z fikrini ifoda etish erkinligi huquqi va (b) fuqaroning kimningdir jamoatchilik fikri bilan buzilishi mumkin bo'lgan sharaf, qadr-qimmat va yaxshi ismga bo'lgan huquqi⁸. Har kimning o'z sha'ni va yaxshi ismini, qadr-qimmatini va ishbilarmonlik obro'sini haqiqatga mos kelmaydigan, kamsituvchi ma'lumotlardan himoya qilish huquqi ushbu huquqlarni suiiste'mol qilish holatlari uchun so'z erkinligini cheklashdir. Ismga bo'lgan huquq fuqaroning shaxsini individuallashtirishga qaratilgan eng muhim shaxsiy nomulkiy huquqlaridan biridir (Fuqarolik kodeksining 19, 20-moddalari). Tashqi ko'rinishning daxlsizligi huquqi fuqaroning shaxsiy nomulkiy huquqidir, ammo oldingi huquqdan farqli o'laroq, uning shaxsini individuallashtirishga emas, balki shaxsning shaxsiy daxlsizligini ta'minlashga qaratilgan.

Fuqarolik kodeksi fuqaroning bunday rad etish huquqini amalga oshirishning quyidagi asosiy qoidalarini nazarda tutadi:

- 1) isbotlash yuki sudlanuvchiga-tuhmat ma'lumotlarini tarqatgan shaxsga tegishli;
- 2) agar fuqaroning sha'ni, qadr-qimmatini yoki ishbilarmonlik obro'siga putur etkazadigan ma'lumotlar ommaviy axborot vositalarida keng tarqalgan bo'lsa, ular xuddi shu ommaviy axborot vositalarida rad etilishi kerak;

⁷ Hasanov A.A. O'zbekiston Respublikasida shaxsiy-nomulkiy huquqlarni amalga oshirish va muhofaza qilishning fuqarolik-huquqiy muammolari. Yurid. fan.dok. diss. Avtoreferati. –Toshkent: 2006. 105-bet.

⁸ 1950-yil 4-noyabrda ETS 005-sonli inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Konvensiyaning 10-moddasi.

- 3) o'z huquqlarini yoki qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini buzadigan ma'lumotlar ommaviy axborot vositalari tomonidan e'lon qilingan fuqaro o'z javobini shu ommaviy axborot vositalarida e'lon qilish huquqiga ega;
- 4) agar ko'rsatilgan ma'lumotlar tashkilotdan keladigan hujjatda bo'lsa, bunday hujjat almashtirilishi yoki bekor qilinishi kerak;
- 5) fuqarolarning obro'sini himoya qilish qoidalari yuridik shaxsning ishbilarmonlik obro'sini himoya qilishga nisbatan qo'llaniladi⁹.

Bundan tashqari, shuni yodda tutish kerakki, noma'lum shaxs tomonidan tuhmat qilingan ma'lumotlar tarqatilgan fuqaro (yoki yuridik shaxs) bunday ma'lumotlarning keng tarqalganligini haqiqatga to'g'ri kelmaydigan deb topish to'g'risida ariza bilan sudga murojaat qilish huquqiga ega.

Biz bilamizki, shaxsiy nomulkiy huquqlarni har qanday buzilishi ma'naviy zarar keltiradi. Shu munosabat bilan yuridik adabiyotlarda, "huquqni buzish mulkiy yoki shaxsiy (ma'naviy) zarar keltiradi" - degan fikr keng tarqalgan. Bizning fikrimizcha, hayotda har qanday qonun buzishlar doimo axloqiy (ma'naviy) zarar keltiradi, ularning ba'zilarigina mulkiy zarar keltiradi. Shuning uchun ma'naviy zarar har qanday hollarda ham qoplanishi lozim, mulkiylari esa (zararlar) haqiqatdan ham u huquqbuzarlik natijasida vujudga kelsagina qoplanishi zarur.

Ushbu shaxsiy nomulkiy huquqlar buzilganda ma'naviy zarar tushunchasi ahamiyatli bo'ladi. Ma'naviy zarar ushbu huquqbuzarliklar natijasida etkazilgan nomoddiy zararni tan oladi va shaxslar tomonidan ko'rilgan ruhiy iztirob va azob-uqubatlarning qoplanishini ta'minlaydi. Professor **A.Niyozovani** ta'kidlashicha, nomga, shaxs daxlsizligiga, turar-joy daxlsizligiga, o'z qiyofasi va tasviriga, tibbiy sirlar, advokatlik siri, farzandlikka olish siri, yozishmalar va telefondagi so'zlashuvlarga bo'lgan huquqlar buzilganda qonun chiqaruvchi himoya e'lon qiladi, biroq, javobgarlik choralari deyarli belgilamaydi, aybdorlar shaxsiy yoki mulkiy xarakterda hech qanday qo'shimcha burchlarga, noqulayliklarga duchor bo'lmaydi¹⁰. Ma'naviy zararni qoplash bundan istisno, u ham javobgarlik shakli tariqasida paydo bo'ladi. Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishda ma'naviy zararni qoplash alohida muhim o'rinni egallaydi. Biroq ma'naviy zararni qoplash haqidagi huquq normalariga oid g'oya umumiy xarakterga ega. Shuningdek, ma'naviy zarar muhtojligiga qarab, masalan, kishining fikrlarini, hayollarini, hissiyotlarini, o'zgarishlarini, o'zini ifoda qilishini yoki boshqa ma'naviy yo'nalishlarini cheklash, zulm qilish, yaxshi hissiyotlarga yetkazilmaganlik, qayg'u, iztiroblanish, qarshilik, ruhiy yoki psixologik siqilish, ehtiros, boshqa insoniy holatlarda zarar ko'rsatish, vaqt o'tkazish, manfaatli faoliyat va hamkorlik imkoniyatlaridan mahrum qilish kabi holatlarni o'z ichiga oladi.

Aslini olganda bu borada Fuqarolik kodeksining 1021 - 1022-moddalaridan boshqa normalar mavjud emas. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining 2000-yil 28-aprelda qabul qilgan "Ma'naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi qarori bu masalada ancha tushuntirish va izohlar bergan. Qarorda ma'naviy zarar tushunchasiga shunday ta'rif beriladi: "Ma'naviy zarar deganda jabrlanuvchiga qarshi sodir etilgan huquqbuzarlik harakati (harakatsizlik) oqibatida u boshidan kechirgan (o'tkazgan) ma'naviy va jismoniy (kamsitish, jismoniy og'riq, zarar ko'rish,

⁹ O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 19.12.1992-yildagi "Sud amaliyotida fuqaro va tashkilotlarning sha'ni, qadr-qimmat va ishchanlik obro'sini himoya qilish haqidagi qonunlarni qo'llash to'g'risida"gi 5-sonli Qarori.

¹⁰ Ниязова А. Гражданско-правовое регулирование неимущественных отношений в Киргизской Республике. Автореф. Дисс... канд.юрид.наук. -Бишкек, -Б. 9-6.

noqulaylik va boshqa) azoblar tushuniladi¹¹". Biroq bu ta'rifni ham mukammal deb bo'lmaydi. Adabiyotlarda ma'naviy azobning eng keng tarqalgan turi - ruhiy iztiroblar, og'ir kechinmalar, stress holati ekanligi ta'kidlanadi!. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi ma'naviy zarar keltiruvchi g'ayriqonuniy harakatla(harakatsizlik)ning obyekti bo'lib, fuqaroga u tug'ilgan vaqtdan buyon va qonunga muvofiq tegishli bo'lgan nomoddiy manfaatlarini (hayoti, sog'ligi, shaxsning sha'ni, qadr-qimmatini, ishchanlik obro'-e'tibori, shaxsiy hayotning daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy siri), shaxsiy nomulkiy huquqlari (o'z nomidan foydalanish huquqi, mualliflik huquqi va boshqa nomulkiy huquqlarining intellektual faoliyat natijalarini qonunlarga ko'ra huquqiy muhofaza qilish)ning buzilishi bo'lishi mumkin deb ko'rsatadi.

Eng asosiysi yetkazilgan ma'naviy va jismoniy azoblar uchun zarar undirish imkoniyati qonunda to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmaganligi hamma vaqt xam jabrlanuvchi ma'naviy zararni undirishga huquqi yo'q degan xulosani bildirmaydi¹².

Ma'naviy zararining miqdorini belgilashda sudlar jabrlanuvchining unga yetkazilgan ma'naviy zararining og'irligiga bergan subyektiv bahosini, shuningdek davogarga yetkazilgan ma'naviy va jismoniy azoblarning darajasini ko'rsatuvchi obyektiv ma'lumotlarni, tajovuz qilingan nomulkiy huquqning huquq sohibi uchun ahamiyati, foydasi (hayoti, sog'lig'i, qadr-qimmatini, shaxsiy erkinligi; uy-joyining daxlsizligi va h.k.), huquqbuzarlikning og'irligi va oqibati, badnom qiladigan noto'g'ri ma'lumotlarning xarakteri va ularni qanchalik darajada (doirada) tarqatilganligi, jabrlanuvchining yashash sharoitlari, shaxsiy xususiyatlari (xizmati, oilaviy, maishiy, moddiy tomonlari, sog'lig'ining holati, yoshi va boshqalar), zarar yetkazuvchining va jabrlanuvchining ayb darajalari, zarar yetkazuvchi shaxsning moddiy ahvoli va e'tiborga molik holatlar hisobga olinishi lozim.

Shaxsiy nomulkiy huquqlarni himoya qilishda ma'naviy zarar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ma'naviy ziyonni e'tirof etish, psixologik ta'sirni qoplash, qadr-qimmat va obro'-e'tiborni tiklash, kelajakdagi huquqbuzarliklarning oldini olish, javobgarlikni rag'batlantirish va xabardorlikni oshirish orqali ma'naviy zararlarni ushbu huquqlarning tan olinishi va amalga oshirilishiga yordam beradi. Ular nomoddiy zarar uchun kompensatsiyani ta'minlaydi, shaxslar boshdan kechirgan azob-uqubatlarni qoplaydi va shaxsiy nomulkiy huquqlarni qadrlaydigan va hurmat qiladigan jamiyatni rivojlantiradi. Ma'naviy zararni qoplash mexanizmi orqali huquq tizimi huquqbuzarliklarning hissiy va psixologik oqibatlarini bartaraf etishga, mulkka egalik doirasidan tashqarida shaxslarning himoyasi va farovonligini ta'minlashga intiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 1950-yil 4-noyabrdagi ETS 005-sonli inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish to'g'risidagi Konvensiya.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik Kodeksi.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 19.12.1992-yildagi "Sud amaliyotida fuqaro va tashkilotlarning sha'ni, qadr-qimmatini va ishchanlik obro'sini himoya qilish haqidagi qonunlarni qo'llash to'g'risida"gi 5-sonli Qarori.

¹¹ Oliy Sud Plenumining 2000-yil 28-apreldagi 7-son "Ma'naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi qarori 2-bandi.

¹² Hasanov A.A. O'zbekiston Respublikasida shaxsiy-nomulkiy huquqlarni amalga oshirish va muhofaza qilishning fuqarolik-huquqiy muammolari. Yurid. fan.dok. diss. Avtoreferati. –Toshkent: 2006. 106-bet.

4. Oliy Sud Plenumining 2000-yil 28-apreldagi 7-son “Ma’naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo’llashning ayrim masalalari to’g’risida”gi qarori 2-bandi.
5. Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism. I.B.Zokirov; Mas’ul muharrir: H.Rahmonqulov: Qayta ishlangan va to’ldirilgan beshinchi nashr.T.: TDYUI nashriyoti - 2009.
6. Ярошенко Н.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. –М.: Юр лит., -1990.
7. Hasanov A.A. O‘zbekiston Respublikasida shaxsiy-nomulkiy huquqlarni amalga oshirish va muhofaza qilishning fuqarolik-huquqiy muammolari. Yurid. fan.dok. diss. Avtoreferati. –Toshkent: 2006.
8. Ниязова А. Гражданско-правовое регулирование неимущественных отношений в Киргизской Республике. Автореф. Дисс... канд.юрид.наук. -Бишкек, -Б.